

ЛІТЕРАТУРНА КОМПАРАТИВІСТИКА
ТА ІНТЕРМЕДІАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 821.111: 82-94

Н. М. Торкут

доктор філологічних наук, професор,
академік Академії наук вищої школи України

**СПЕЦИФІКА ІМАГОЛОГІЧНОЇ ПОЗИЦІЇ АВТОРА
У ТВОРІ ДЖЕРОМА ГОРСЕЯ «УРОЧИСТА Й ПИШНА КРОНАЦІЯ
ФЕДОРА ІВАНОВИЧА, ЦАРЯ РОСІЙСЬКОГО» (1589 Р.)**

Стаття присвячена виявленню специфіки авторської імагологічної позиції у творі Дж. Горсея «Урочиста й пишна коронація Федора Івановича, царя російського». Особлива увага приділена окресленню авторської саморепрезентації, а також з'ясуванню того, яким був шлях Горсеєвих спогадів про Росію до англійської читацької аудиторії, якими були спонуки, що стояли біля витоків його творчого задуму, як вони корелювали з тогочасними конвенціями літератури мандрів. Продемонстровано, що імагопозиція Дж. Горсея, яка вибудовується на перехресті трьох його іпостасей (мандрівник, купець-дипломат, літератор), впливає на проблемно-тематичну орієнтацію, ідеологічну спрямованість і жанрову специфіку твору. Виступаючи важливим елементом імагопоетики цього зразка ренесансної мемуаристики, вона водночас слугує потужним чинником формування імаго Росії та росіян у колективній свідомості елизаветинців.

Ключові слова: імаго, імагопозиція, імагопоетика, Ренесанс, Інший, література факту, мемуари.

Постановка проблеми. Спогади купця-дипломата Джерома Горсея, який протягом майже двох десятиліть вів торгівельні справи та виконував посольські доручення в Росії, відіграли важливу роль у формуванні уявлень англійців кінця XVI – початку XVII століття про цю маловідому й навіть дещо екзотичну країну. Перу цього мандрівника належать три мемуарні твори, тематика яких пов'язана з англійсько-російськими відносинами в період 1570–1590 рр. Це «Урочиста й пишна коронація Федора Івановича, царя російського» (1589 р.), «Розповідь або спогади сера Джерома Горсея про його мандри» (1589–1590 рр., 1626 р.) і «Трактат про друге й третє посольство містера Джерома Горсея, есквайра, а нині лицаря, який був посланий Її Величності до царя Росії у 1585 і 1589 роках» (1589–1591 рр.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідницький дискурс, у центрі якого творчий доробок цього елизаветинця, включає десятки

наукових праць, серед яких – джерелознавчі [15; 21; 22], історіографічні [1; 3, с. 19–20; 5; 11; 26] і текстологічні розвідки [8; 9]. Особливий сегмент у бібліографії джерел, де приділена певна увага постаті й мемуарам Дж. Горсея, складають наукові праці, присвячені дослідженню специфіки зображення Росії й росіян у творах ренесансних англійських мандрівників [16; 18; 21; 24].

Фахівці-історики вважають твори Дж. Горсея важливими документами, що проливають світло на деякі «темні» епізоди російської минувшини та на характер дипломатичних і торгівельних відносин між елизаветинською Англією й Росією часів Івана Грозного, Федора Івановича та Бориса Годунова. Водночас аксіоматичною стала теза про неправомірність розгляду текстів такого типу як питомо наукових джерел, на які можна покладатися беззастережно, адже будучи репрезентативними зразками тогочасної «літератури факту» [12], вони залишаються скоріше пам'ятками красного

письменства, в яких характер взаємодії достеменно відомого й вигаданого визначається характером авторського задуму, що нерідко був вельми далеким від наукового.

Дж. Горсей, як і інші ренесансні автори подорожніх нотаток, був схильним до вибіркості у визначенні пріоритетних аспектів опису й фокусних точок оповіді. Об'єктом авторської уваги обиралися здебільшого ті події, явища суспільного й політичного життя та/чи етнокультурні особливості чужинців, що були важливими для реалізації інтенцій наратора (як правило, не стільки естетично-художніх, скільки прагматично-статусних). Метою, що спонукала мандрівника взятися за перо, найчастіше було його прагнення долучитися до формування комунікативної ситуації, яка б стимулювала інтерес до нових чи маловідомих країн і розвиток торгівельно-економічних, політичних, культурних взаємин із їхніми мешканцями. Дж. Горсей позиціонував себе як представника Московської торгівельної компанії, котрий завдяки власним чеснотам і заслугам спромігся стати дипломатом і довіреною особою в стосунках між королевою Єлизаветою та російськими можновладцями. Тож у поле його зору під час написання спогадів потрапляють здебільшого події політичного життя, а також ті обставини, що певною мірою позначилися на розвитку торговельних відносин між англійськими купцями та росіянами.

Перекладені російською мовою (перший російськомовний переклад мемуарів Горсея, що з'явився у 1865 р., був здійснений Н. Білозерською, другим перекладачем став відомий історик Ю. Толстой (1877 р.), однак найбільш досконалим вважається переклад А. Севастьянкової, який вийшов окремим виданням у 1990 р. (див. [2])) мемуари Дж. Горсея в колишньому СРСР неодноразово розпалювали в середовищі істориків дискусії з приводу достовірності тих чи інших наведених у них відомостей [4; 10]. Останнім часом (значною мірою внаслідок скандального прецеденту з докторською дисертацією міністра культури РФ В. Медінського) помітно активізувалася полеміка стосовно джерелознавчого статусу меморіальної спадщини іноземців, які протягом XV–XVII ст. відвідали Росію й залишили свої спогади у вигляді звітів, нотаток, трактатів чи епістолярію. Ідеться про фактографічну цінність, епістемологічну вагу та роль авторської самоідентифікації у формуванні ціліс-

ного погляду на справи в Московії й оцінку етнокультурних і ментальних особливостей її мешканців.

Створені за часів, коли наука й мистецтво ще не були розчленовані, спогади Дж. Горсея цікаві не лише як історичні документи єлизаветинської доби чи зразки ренесансної «літератури факту», а й як об'єкт імагологічного дослідження. Аналітичне осмислення цих творів під таким кутом зору відкриває перспективи розуміння специфіки формування імагологічного дискурсу в добу Відродження, коли внаслідок великих географічних відкриттів, реформаційного руху, стрімкого розвитку капіталістичних відносин, а також поширення гуманістичної ідеології кардинальним чином змінюються уявлення про опозицію «Свій – Чужий», зароджуються нові тенденції в рецепції Не-своїх світів.

Для Середньовіччя характерним було домінування упередженого ставлення до Чужого, у конструюванні образу якого вирішальну роль відігравала конфесійна приналежність, а провідним чинником формування оціночних вердиктів виступало сприйняття Свого як норми, як такого собі еталону для порівняння й оцінювання Чужого. Це створювало специфічну оптику, крізь яку розглядався чужий світ, виявлялась і набувала суб'єктивної евалюації етнокультурна специфіка, а зрештою й образ інших народів. Домінування бінарної опозиції структурування світу, коли «уявлення про чужу культуру (тобто Чужого) повністю зосереджується на власній культурі, яка в цих уявленнях водночас виконує роль і центрального чинника, і базової моделі, вносить у простір Чужого невластиву йому систему координат» [14, с. 12].

Принципова відмінність візії Іншого, яка зароджується в добу Відродження, детермінована самим характером ренесансного світобачення з його антропоцентризмом, прагненням розширити не лише географічні та культурні обрії, але й мисленнєві горизонти. При цьому Інший, який тривалий час сприймався як Чужий ворожий, поступається місцем Чужому інакшому, чия етнокультурна іманентність починає розглядатися як об'єкт, вартий зацікавленого споглядання й прагматично орієнтованого вивчення. Отже, Не-свій світ перестає бути лише площиною екстраполяції власних уявлень, тобто таким собі продовженням Свого простору, а набуває самостійної цінності й епістемологічної ваги.

Як наголошує Д. Наливайко, «епоха Відродження – це не тільки віднайдення давніх манускриптів і освоєння античної спадщини, а й відкриття нових світів і їх вивчення; сказати б, не тільки Поджо, Браччоліні, а й Христофор Колумб. Одним із найважливіших її процесів було бурхливе розширення знань про навколишній світ, зокрема географічних і етнографічних. Відходить у минуле наївний середньовічний європоцентризм, який поєднувався з фантазуванням про «заморські землі», на зміну йому поступово приходять усвідомлення того, що різні народи мають різний життєвий устрій, звичаї та вірування, що «людська природа» єдина й невичерпна у своїй розмаїтості. Виникає великий інтерес до екзотичних країн, до всього несхожого на своє, західноєвропейське [6, с. 21].

Ренесансний імагологічний дискурс структурується потужним потоком різноманітних творів, написаних мандрівниками, паломниками, купцями, дипломатами, мореплавцями, колонізаторами нових земель та ін. Здебільшого він представлений широким у жанровому плані спектром так званої «літератури факту». Це й мандрівні нотатки, і звіти про вояжі й освоєння нових земель, і діаріюші, епістолярій і мемуари, і трактати та реляції, що адресовані першим особам держави чи певній цільовій аудиторії (мореплавцям, купцям, переселенцям-колонізаторам та ін.). Усі вони надзвичайно цікаві в імагологічному плані. Фіксує етнокультурну й ідеологічну позицію ренесансних мандрівників, які споглядали чужий світ крізь призму власного цивілізаційного досвіду, такі тексти водночас, так би мовити, вибудовували новочасну енциклопедію чужих світів, в якій фактографічне, достеменно відоме, науково верифіковане починало відігравати вагомішу роль, ніж імажинарне, фантастичне, вигадане. Твори Дж. Горсея в цьому контексті постають як один із чинників формування уявлень ренесансних англійців про Росію та її мешканців, а також як інструмент творення імагологічного образу росіянина.

Першим етапом імагологічного дослідження спогадів Дж. Горсея про Росію, як думається, має бути визначення особливостей імагопозиції автора. Під імагологічною позицією, слідом за українською компаративісткою І. Пупурс, маємо на увазі «соціально-психологічний кут зору на Інше (разом із тим і на Своє, оскільки

часто Інше тісно пов'язане зі Своім), який проявляється певними поетикальними й семантичними ознаками у створених іміджах Іншого й Свого. Отже, етнокультурне Інше й Своє обрамляється, насичується соціально-психологічним Авторським» [7, с. 34].

Мета статті. Мета цієї статті полягає в тому, щоб у процесі аналізу проблемно-тематичного спектру твору Дж. Горсея «Урочиста й пишна коронація Федора Івановича, царя російського» виявити особливості авторської саморепрезентації в тексті й окреслити зону авторських зацікавлень, що дозволить з'ясувати імагологічну позицію автора. Вона є не тільки важливим елементом імагопоетики цього оригінального зразка англійської ренесансної «літератури факту», а й потужним чинником формування імаго Росії та росіян у колективній свідомості елизаветинців.

Водночас бачиться цікавим висвітлення того, яким був шлях Горсеєвих спогадів про Росію до англійського читача, якими були спонуки, що стояли біля витоків творчого задуму автора, як вони корелювали з тогочасними конвенціями літератури мандрів.

Виклад основного матеріалу. «Урочиста й пишна коронація Федора Івановича» вперше з'явилася на сторінках популярного за часів королеви Єлизавети видання «Найголовніші навігації, торгівельні шляхи, подорожі та відкриття, здійснені англійською нацією» (1589 р.) Річарда Гаклюйта. Ця фундаментальна антологія подорожей мала ажіотажний читацький попит і викликала потужний резонанс як серед географів, організаторів морських експедицій, мандрівників, так і серед творчої еліти, стимулюючи поетизацію мотиву мандрів у літературних текстах і помітно розширюючи простір художньої уяви. Книги Р. Гаклюйта та його учня й послідовника С. Перчеса, який після смерті видатного географа продовжив його справу й у 1625 р. опублікував найновіші звіти англійських мандрівників, «мали певну позитивну енергетику: ренесансний за своєю сутністю пафос активного протистояння життєвим негараздам, апологетика індивідуальної ініціативи, своєрідна поетизація образу енергійного й заповзятого колонізатора – усе це припало до вподоби елизаветинському читачеві. Завдяки таким виданням він не тільки відкривав для себе Новий Світ і розширював власний кругозір, але й сповнювався гордості за успіхи своїх співвітчизників» [13, с. 285].

Яктверджують історики, «Урочистай пишна коронація Федора Івановича» Дж. Горсея була надрукована майже всупереч волі Р. Гаклюйта [9, с. 18–19; 17, с. 336; 25, с. 161]. Причиною, через яку він вагався стосовно того, чи варто взагалі включати Горсеєві спогади до своєї збірки, була доволі сумнівна репутація їхнього автора. У 1587 р. Верховний Суд Англії розглядав справу Дж. Горсея, який звинувачувався в зловживаннях службовим становищем, що завдали значних збитків Московській торгівельній компанії. Наприкінці цього року він таємно (схоже, що за підтримки державного секретаря Френсіса Волсінгема) утік до Росії, де в 1589 р. його було заарештовано й під наглядом Джильса Флетчера відіслано до Лондона. Тож Річард Гаклюйт, який прагнув підтримувати дружні стосунки з керівництвом Торгівельної компанії, побоювався, що включення Горсеєвих матеріалів до антології може викликати скандал чи принаймні непорозуміння. І тільки настійне прохання впливового й усесильного Френсіса Волсінгема, завдяки підтримці якого Гаклюйтова антологія й побачила світ, змусило її укладача поступитися.

За результатами текстологічних досліджень Р. Кроскі, який порівнював тексти Горсеєвих рукописів із їхніми першими друкованими версіями, цілком переконливою є гіпотеза Дж. Сіммонса, що «Урочиста й пишна коронація Федора Івановича» була записана самим Гаклюйтом зі слів Горсея [17, с. 336; 25, с. 161]. Думається, саме цим пояснюється специфіка репрезентації авторського «Я» в тексті твору: більшість описів подаються від першої особи, тобто очевидець подій сам повідомляє про побачене й почуте, однак майже в десяти випадках про нього говориться як про третю особу. Так, приміром, розповідаючи про нараду духовних осіб і російської знаті, що відбулася 4 травня 1584 р., Горсей заявляє, що там обговорювалися питання майбутніх змін в уряді, про які йому говорити не слід: "... where many matters were determined not pertinent to my purpose, yet all tended to a new reformation in the government..." [19]. Через декілька речень згадується про містера Джерома Горсея як поважного гостя, запрошеного на церемонію коронації, при цьому оповідь ведеться від третьої особи: "... at which time, Master Jerom Horsey was orderly sent for, and placed in a fit room to see all the solemnities" [19].

Цікаво відзначити, що більшість ренесансних звітів про вояжі й подорожніх нотаток писалися на замовлення певних впливових осіб чи інституцій, які були ініціаторами проекту (торгівельної місії, експедиції, посольства тощо) та/або фінансували його. Тож стосунки авторів таких текстів із власним креативним продуктом були доволі специфічними. Вони відчували себе насамперед представниками певної спільноти, а отже, і кут зору, під яким висвітлювалися далекі світи й маловідомі англійцям країни, визначався суто прагматичними спонуканими та тією віддаленою в часі перспективою, яку міг мати впливовий патрон унаслідок поширення інформації серед співвітчизників. Більше того, як наголошує Д. Палмер, самі тексти подібного роду належали не стільки їхнім авторам, скільки замовникам [20, с. XII].

Що стосується Дж. Горсея, то є підстави вважати, що він сам виступав ініціатором написання спогадів про Росію, сподіваючись відновити свою репутацію в англійських політичних і торгових колах і реабілітувати себе в очах співгромадян. Така позиція, що відрізняє його від інших англійських мандрівників, які писали про Московію (Джордж Тербервіль, Річард Ченслер, Генрі Бреретон, Джильс Флетчер та ін.), суттєво впливає на імагопоетику твору, його жанр і структурно-композиційну організацію.

Жанрова природа цього твору, проблемно-тематичний спектр якого детермінований соціальним статусом і психологічно-прагматичними спонуканими автора, відзначається конгломеративністю. З одного боку, ці спогади купця-дипломата можуть вважатися типовим зразком англійської ренесансної белетризованої історіографії, адже в центрі уваги тут постають політичні події, що мали потужний резонанс не лише в Росії, але й у Європі. Ідеться про зміну влади в одній із найбільших тогочасних держав: після смерті Івана Грозного на російський трон 10 червня 1584 р. зійшов його син Федір, який, як стверджує Дж. Горсей, запровадив важливі зміни у внутрішньополітичній сфері, а також у стосунках із елизаветинською Англією. Автор перераховує декілька вагомих, на його думку, нововведень (усунення продажних чиновників з їхніх посад, зниження податків, звільнення знаті, ув'язненої Іваном Грозним, тощо), а також включає до власних мемуарів текст грамоти, яку новий російський цар пожалував англійським купцям і передав у руки Джерому Горсею.

З іншого боку, «Урочиста й пишна коронація Федора Івановича» є предтечею такої жанрової моделі, як етнографічний начерк про звичаї, побут і державний устрій чужинців. Отже, її доцільно розглядати як репрезентативний компонент імагологічного дискурсу елизаветинської доби, аналіз якого важливий для розуміння специфіки колективних уявлень ренесансних англійців про Росію (Московію). Образи московитів зустрічаємо не тільки на сторінках тогочасної «літератури факту» («Про державу російську» Джильса Флетчера (1591 р.), «Вояж сера Томаса Сміта і його перебування в Росії» Томаса Сміта (1605 р.)), але й у власне художніх творах (епічні поеми «Альбїонівська Англія» Вільяма Ворнера (1603 р.) і «Поліальбїон» Майкла Дрейтона (1613 р.), сонети Філіпа Сідні, віршовані епістоли Джорджа Тербервіля). Згадки про Московію, російські топоніми та реалії містяться в драматургії Крістофера Марло («Паризька різанина», 1590 р.?; «Тамерлан Великий», 1588 р.?; «Мальтійський єврей», 1592 р.) і Вільяма Шекспіра («Генріх V», 1599 р.; «Макбет», 1606 р.; «Міра за Міру», 1603/1604 рр.; «Зимова казка», 1610/1611 рр.), у п'єсах Джона Вебстера («Білий диявол», 1612 р.), Томаса Гейвуда («Виклик красі», 1605 р.), а також у романах Роберта Гріна («Пандосто», 1588 р.), Томаса Лоджа («Американська Маргарита», 1596 р.) та ін.

Орієнтація на достовірне висвітлення подій в «Урочистій і пишній коронації Федора Івановича» реалізується через введення реальної топоніміки й імен історичних осіб, наведення точних цифр і дат. Так, приміром, Дж. Горсей згадує десятки міст, серед них Москву, Смоленськ, Казань, Новгород, Углич, Твер, Торжок, Вологду, Архангельськ, Ярославль, Холмогори, Ригу, Данциг, Ростов, Любек, Гамбург та ін. Фігурують на сторінках твору й назви московських церков, які автор подає в подвійному перекладі – транскрибуванням і калькуванням. Зокрема, Благовіщенський собор постає як *Blaveshina* or *Blessedness*.

Прикметно, що Горсей не просто згадує імена відомих московських можновладців, але й конкретизує династичні зв'язки, приділяючи велику увагу висвітленню місця й ролі тієї чи іншої особи в політичній ієрархії тогочасної Росії. Наприклад, Дж. Горсей таким чином описує соціальний статус Бориса Федоровича (Годунова), якого він називає то князем

(“Knez”), то лордом (“lord”): «Призначений головним радником царя (“chiefe counseller”), конюшим (“master of the horse”), особистим охоронцем (“had a charge of his person”), воєнним намісником (“livetenant of the empire”) і начальником військового спорядження, правителем, або намісником (“gouvernor of livetenant”), Казанського царства, Астрахані та ін.» [19]. Подібні детальні репрезентації Годунових, Глінських, Микити Романовича й ін. покликані сформуванню в англійського читача певне бачення внутрішньополітичної ситуації в чужій далекій країні й одночасно створити ефект глибокої обізнаності автора в династичних і статусних розкладах при дворі російського царя. Неодноразово Дж. Горсей фокусує увагу на особистій причетності до тих чи інших описуваних подій, щоб у такий спосіб підняти свій статус в очах читацького загалу. Приміром, він нібито побіжно повідомляє, що в день коронації Федора Івановича його запросили на церемонію та «посадили на хороше місце, звідки він міг бачити всі урочистості» [19]. Описуючи одяг царя, автор детально змальовує його жезл, прикрашений дорогоцінним камінням, і повідомляє, що «цю дорогоцінність містер Горсей зберігав певний час, перш ніж цар її отримав» [19].

Особливу роль у саморепрезентації авторського «Я» в тексті «Урочистої й пишної коронації Федора Івановича» відіграє епізод суперечки Дж. Горсея з іспанським послом Яном де Вале. Якщо попередні нарративні стратегії формували в читацькій свідомості уявлення про автора як особу, що добре орієнтується в російській політиці, то цей епізод покликаний переконати читачів у тому, що дипломат Дж. Горсей насамперед опікується не своїми комерційними справами чи задоволенням власних амбіцій, а інтересами англійської корони. Коротко повідомивши, що після коронації Федора Івановича вся знать і заморські гості почали підносити монархові подарунки та висловлювати побажання довгого й щасливого царювання, автор вельми детально й не без деякого самозамилування розповідає про те, як йому вдалося вийти з доволі складного становища. Сталося так, що російський цар майже одночасно покликав до себе Горсея й іспанського посланця Яна де Вале. Англієць доклав чималих зусиль, щоб випередити іспанця, хоча дехто зі знаті намагався віддати перевагу цьому підданому Іспанії перед

слугою королеви Англії: "Some of the nobilitie would have preferred this subject of the Spaniard before Master Horsey servant to the Queene of England, whereunto Master Horsey would in no case agree, saying, he would have his legges cut off by the knees, before he would yeeld to such an indignitie offered to his Sovereigne the Queenes Majesty of England, to bring the Emperour a present, in course after the King of Spaines subject, or any other whatsoever" [19]. Далі Горсей повідомляє, що йому вдалося досягти свого, і цар «милостиво прийняв подарунок і обіцяв на знак поваги до своєї сестри королеви Єлизавети бути до англійських купців таким же милостивим, яким був його батько» [19].

Що стосується Яна де Вале, то Горсей стверджує, що російський цар начебто побажав іспанському послу бути таким же відданим слугою своєму королю, яким є вірний посланець королеви Єлизавети. Тож, як бачимо, відкрито декларуючи зверхність англійської держави над іспанською й наголошуючи на тому, що саме він домогся значних привілеїв для своїх співвітчизників у сфері торгівлі на московських землях, автор використовує власний твір із прагматичною метою. Як політик і дипломат, він прагне донести до співвітчизників цікаву й корисну інформацію про Росію, а як купець, що втратив довіру у своєму середовищі, він намагається реабілітувати своє ім'я.

Річ у тім, що протягом 1573–1586 рр. Дж. Горсей мав великий успіх у торгівельних і посольських справах у Росії. У 1585 р. російський уряд обрав його посланцем до Єлизавети зі звісткою про сходження Федора Івановича на престол. Згодом, у 1586 р., королева відправила його з посольством до Москви. Але в 1587 р. купці Московської торгівельної компанії в Лондоні висловили йому недовіру, звинувативши у зловживаннях. У цей же час і московити починають підозрювати Горсея в тому, що він нечистий на руку: у травні 1589 р. його заарештовують і висилають з Москви до Лондона під наглядом іншого англійського дипломата – Джильса Флетчера. До того ж Флетчер привозить Єлизаветі царську грамоту, в якій Горсей відкрито проголошується злодієм і зловмисником, що підбурював до смуту. Але всесильним покровителем Горсея – Волсінгему й Берлі – вдалося переконати англійську королеву в його невинуватості. За таких обставин твір «Урочистої й пишної коронації Федора

Івановича», що вийшов друком у 1589 р., тобто одразу ж після вигнання автора з Москви, мав «відбілити» вельми забруднений імідж англійсько-російського посланця.

Реалізації цієї мети сприяє не лише вищезгаданий епізод з іспанським послом, а й детальний опис подорожі Горсея з Москви до Лондона. Автор повідомляє найменші подробиці стосовно того, з якою шаную зустрічали його в кожному російському місті, як щедро його забезпечували провізією, скільки людей було задіяно в церемоніях на його честь: «Коли під'їхали до рейду з англійськими, данськими й французькими кораблями, стрільці одночасно вистрілили зі своїх рушниць, а кораблі дали залпи із 46 гармат» [19]. Завершує твір уже згаданий текст царського указу про привілеї англійським купцям "Pheodor Ivanowich the new Emperours gracious letter of privilege to the English Merchants word for word, obtained by M. Jerome Horsey, 1586" [23]. Варто наголосити на тому, що сам указ подається автором твору як очевидна й незаперечна заслуга самого містера Дж. Горсея – вірного підданця Її Величності королеви Англії, мудрого політика й дипломата, щедрого купця й улюбленця впливових московитів, зокрема князя Бориса Федоровича, «який завжди ставився до містера Горсея з особливою симпатією» [23].

Отже, завдяки публікації своїх спогадів Дж. Горсей розраховував реабілітувати себе, відновити свою колишню репутацію в торгівельних і дипломатичних колах. І такий рекламно-пропагандистський намір автора цілком влаштовував укладача антології мандрів Р. Гаклюйта, який погодився включити твір скандально відомого купця-дипломата до своєї збірки, адже якщо б Горсеєві зрештою вдалося переконати читачів у тому, що він діяв виключно на користь Англії, старанно захищаючи інтереси британської корони, і що саме йому Московська торгівельна компанія має завдячувати стрімким розвитком англо-російських відносин, то стосунки Р. Гаклюйта з представниками торгівельної англійської еліти від цього тільки зміцнилися б.

Ще однією важливою складовою частиною імагопозиції Дж. Горсея – автора спогадів про Росію – є його самоідентифікація як літератора. Він відверто декларує її на сторінках іншого свого твору – «Трактат про друге й третє посольство містера Джерома Горсея, есквайра, а нині лицаря, який був посланий Її Величностію

до царя Росії в 1585 та 1589 роках». Вважаючи себе вправним письменником, він без зайвої скромності передрікав власним творам визначну долю з двох причин. «Перша полягає в тому, – писав він, – що я не хочу виходити у своїй розповіді за межі достеменно відомого, у чому я особисто переконався, що з'ясував під час детальних опитувань; друга причина – у тому, що розповідь моя завжди відзначається майстерністю, ерудицією, гарною манерою та стилем» [2, с. 171].

Така авторська самоідентифікація зумовлює специфіку структурно-композиційної організації всіх його мемуарів, де фактографічний матеріал поєднується з белетризованими описами, які за технікою нарації нагадують пасажі, типові для тогочасних «високих» романів. До розповідей про історичні події часом включаються цитати – репліки тих або інших персонажів. Це дозволяє певною мірою поживити доволі монотонний інформаційний потік, який складається головним чином із повідомлень, описів і характеристик.

Самоідентифікація й імагопозиція автора позначаються й на жанровій природі «Урочистої й пишної коронації Федора Івановича». Жанровою домінантою тут є мемуарний первень, завдяки чому відкриваються широкі можливості викладення певних відомостей про реальні події у вигляді спогадів очевидця, що дозволяє наводити вельми суб'єктивні авторські оцінки та досить тенденційно витлумачувати описуване. Крок за кроком Дж. Горсей відтворює перебіг тих історичних подій, що сталися в російській державі після смерті Івана Васильовича. Доволі скупко описавши похорони царя, він повідомляє, що дружина померлого разом із його сином, царевичем Дмитром Івановичем, були відслані до Углича разом зі щедрими дарунками у супроводі почту, що відповідав їхньому високому статусу. Далі ж детально змальовується церемонія коронації спадкоємця престолу, ретельно описуються всі елементи святкової процедури, зовнішній вигляд і урочистий одяг її учасників, наводиться текст промови митрополита під час інавгурації нового монарха. Така деталізація описів, фокусування читацької уваги на кольоровій гамі вбрання й церемоніального декору, на розмірах підмостків (150 морських сажнів у довжину) і вартості прикрас і дарунків справляють враження особистої присутності автора-оповідача на коронації.

Прикметно, що автор не обмежується зображенням святкових розваг московитів, але й розповідає про перші політичні заходи Федора Івановича, зокрема про призначення на основні посади в державі, а також про позитивне ставлення нового царя до королеви Єлизавети та її вірного підданого Джерома Горсея. Паралельно з розгортанням історичного сюжету відбувається й розвиток приватно-біографічної лінії, яка фокусує читацьку увагу на самому авторі-оповідачеві, який постає уважним спостерігачем, впливовою довіреною особою й мудрим коментатором подій. Показовим у цьому плані є коментар Горсея щодо гармонізуючої ролі цариці Ірини у внутрішньополітичних змінах у Московії: "In summe, a great alteration universally in the government folowed, and yet all was done quietly, civilly, peaceably, without trouble to the Prince, or offence to the Subject: and this bred great assurance and honour to the kingdom, and all was accomplished by the wisdom especially of Irenis the Emprise" [19].

Присутність спостерігача відчувається з перших сторінок твору й слугує своєрідною гарантією достовірності наведених відомостей. Майстерні описи сцен богослужіння та появи царя перед російською знаттю (у Думі) і народом (шлях від кафедрального собору до думських палат) локалізовані в часі та просторі. Інколи наводяться окремі репліки (наприклад, "the people cried, God save our Emperour Pheodor Ivanowich of al Russia", "... then cried out the people, God preserve our noble Emprise Irenia" [19], а то й цілі промови (зокрема, промова митрополита під час помазання Федора Івановича на трон). За рахунок цього зображення російської реальності набуває певної рельєфності та багатовимірності, а у свідомості читачів формується образ Московії як доволі цікавої в етнокультурному плані країни, торгівельні й дипломатичні стосунки з якою для англійців є вкрай привабливими.

Висновки і пропозиції. Імагопозиція автора «Урочистої й пишної коронації», яка вибудовується на перехресті трьох іпостасей – мандрівник, купець-дипломат, літератор, – впливає на проблемно-тематичну орієнтацію, ідеологічну спрямованість і жанрову специфіку твору. Водночас вона визначає й імагологічну парадигму двох інших його мемуарних творів – «Розповідь або спогади сера Джерома Горсея про його мандри» і «Трактат про друге

й третє посольство містера Джерома Горсея, есквайра, а нині лицаря, який був посланий Її Величності до царя Росії в 1585 та 1589 роках». Створений у них літературний образ-імідж Росії, безперечно, заслуговує на те, щоб стати об'єктом окремого імагологічного дослідження.

Список використаної літератури:

1. Гамель И. Англичане в России в XVI–XVII вв. С.-Пб.: Тип. Императорской академии наук, 1865–1869. 310 с.
2. Горсей Дж. Записки о России. XVI – начало XVII в. М.: Изд. МГУ, 1990. 288 с.
3. Ключевский В. Сказания иностранцев о Московском государстве. Петроград: 1-я Государственная типография, 1918. 333 с.
4. Колобков В. Джером Горсей и его сочинения о России XVI в.: автореф. дис. ... канд. ист. наук. Л., 1988. 23 с.
5. Лурье Я. Письма Джерома Горсея. Учёные записки Ленинградского гос. ун-та. Серия исторических наук. Л., 1941. Вып. 8. № 73. С. 189–201.
6. Наливайко Д. Актуальні проблеми структури й стратегії літературної імагології. Літературна компаративістика. Імагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми. К.: СтилоС, 2011. Вип. IV. Ч. I. С. 4–60.
7. Пупурс І. Схід у дзеркалі романтизму (імагологічна парадигма романтичного орієнталізму: на матеріалі західно- й східноєвропейських літератур кінця XVIII–XIX ст.). Суми: Університетська книга, 2017. 407 с.
8. Севастьянова А. Записки Джерома Горсея о России в конце XVI – начале XVII века: (разновременные слои источника и их хронология). Вопросы историографии и источниковедения: Сб. трудов. М., 1974. С. 63–83.
9. Севастьянова А. Предисловие. Джером Горсей и его сочинения о России. Горсей Дж. Записки о России. XVI – начало XVII в. М.: Изд. МГУ, 1990. С. 5–46.
10. Севастьянова А. Сочинения Джерома Горсея как источник по истории России XVI – начала XVII в.: автореф. дис. ... канд. ист. наук. М., 1974. 21 с.
11. Толстой Ю. Сказание англичанина Горсея о России в исходе XVI столетия. Отечественные записки. С.-Пб., 1859. Т. 122.
12. Торкут Н. Спогади Дж. Горсея про Росію як літературна пам'ятка англійської пізньоренесансної мемуаристики. Ренесансні студії. Запоріжжя, 2000. Вип. 6. С. 4–14.
13. Торкут Н. Проблеми генези і структурування жанрової системи англійської прози Пізнього Ренесансу (малі епічні форми та «література факту»). Запоріжжя, 2000. 406 с.
14. Шукуров Р. Введение или предварительные замечания о Чуждости в истории. Чужое: опыты преодоления. Очерки из истории культуры Средиземноморья. Москва: Алетейа,, 1999. С. 9–30.
15. Anderson M. Britain's Discovery of Russia. 1553–1815. London: Macmillan, 1958. 245 p.
16. Bartels E. Spectacles of Strangeness: Imperialism, Alienation, and Marlowe. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1993. XVII+221 p.
17. Croskey R. The Composition of Sir Jerome Horsey's "Travels". Jahrbücher für Geschichte Osteuropas. Wiesbaden, 1978. Bd. 26. H. 3. S. 362–375.
18. Fuller M. Voyages in Print: English Travel to America, 1576-1624. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. 228 p.
19. Horsey J. The most solemne, and magnificent coronation of Pheodor Ivanowich, Emperour of Russia &c. the tenth of June, in the yeere 1584. seene and observed by Master Jerom Horsey gentleman, and servant to her Majesty, a man of great travell, and long experience in those parts: wherwith is also joyned the course of his journey over land from Mosco to Emden. URL: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.03.0070%3Anarrative%3D228>.
20. Palmer D. Preface. Palmer D. Writing Russia in the age of Shakespeare. (Studies in European cultural transition; 22). London and New York: Routledge, 2004. P. VII–XX.
21. Palmer D. Writing Large: The Case of Jerome Horsey, Individualist. Palmer D. Writing Russia in the age of Shakespeare. (Studies in European cultural transition; 22). London and New York: Routledge, 2004. P. 97–128.
22. Perrie M. Jerome Horsey's Account of the Events of May 1591. Oxford Slavonic Papers. 1980. V. 8. P. 38–39.
23. Pheodor Ivanowich the new Emperors gracious letter of privilege to the English Merchants word for word, obtained by M. Jerome Horsey, 1586. URL: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.03.0070%3Anarrative%3D229>.
24. Poe M. A People Born to Slavery: Russia in Early Modern European Ethnography, 1476–1748. Ithaca and London: Cornell University Press, 2000. 304 p.
25. Simmons J. Russia. Hakluyt Handbook. Ed. by D. Quinn. L., 1974. V. 1. P. 161–167.
26. Sisson Ch. Englishmen in Shakespeare's Muscovy or the Victims of Jerome Horsey. Melanges en l'honneur de Jules Legras. Paris, 1939. P. 232–246.

Торкут Н. Н. Специфика имагологической позиции автора в произведении Джерома Горсея «Торжественная и пышная коронация Федора Ивановича, царя российского» (1589 г.)

Статья посвящена определению специфики авторской имагологической позиции в сочинении Дж. Горсея «Торжественная и пышная коронация Федора Ивановича, царя российского». Особое внимание уделено изучению авторской саморепрезентации, а также выявлению того, каким был путь воспоминаний Горсея о России к английской читательской аудитории, какими были побуждения, стоявшие у истоков его творческого замысла, и как они коррелировали с конвенциями литературы путешествий того времени. Продемонстрировано, что имагопозиция Дж. Горсея, которая формируется на пересечении трех его ипостасей (путешественник, купец-дипломат, литератор), влияет на проблемно-тематическую ориентацию, идеологическую направленность и жанровую специфику сочинения. Выступая важным элементом имагопоэтики этого образца ренессансной мемуаристики, она одновременно служит мощным фактором формирования имаго России и русских в коллективном сознании елизаветинцев.

Ключевые слова: *имаго, имагопозиция, имагопоэтика, Ренессанс, Другой, литература факта, мемуары.*

Torkut N. N. The peculiarities of the author's imagological position in "The most solemn, and magnificent coronation of Pheodor Ivanowich, Emperour of Russia" by J. Horsey

The article is aimed at identifying the character of the author's imagological position in "The most solemn, and magnificent coronation of Pheodor Ivanowich, Emperour of Russia" by J. Horsey. Special attention is given to the author's self-representation and analysis of the details concerning the English audience acquaintance with Russia. Besides, the intentions which inspired Horsey to write his memoir are considered in comparison with the conventions of travel literature of the time. It is claimed that Horsey's imagological position encompassing three identities (a traveler, a merchant-diplomat and a man-of-letters) influences the thematic scope and range of problems, as well as ideological focus and genre nature of the work. Being an important element of imagopoetics, it serves a powerful tool of constructing imago of Russia and the Russians in the collective memory of the Elizabethans.

Key words: *imago, imagoposition, imagopoetics, Renaissance, Other, nonfiction, memoir.*